

KDYŽ ČTVRŤÁCI PÍŠÍ VYPRÁVĚNÍ...

Lucie Saicová Římalová

KLIMOVIČ, Martin (2016): *Detský pisateľ v procese tvorby textu*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 162 s.

Publikace Martina Klimoviče se zabývá tématem, které není lehké uchopit, ale které je z několika hledisek zajímavé. Autor usiluje o analýzu utvářející se komunikační kompetence dětí mladšího školního věku v oblasti produkce souvislých písemných komunikátů narativního charakteru. Na danou problematiku přitom pohlíží dynamicky (a v českém a slovenském kontextu originálně) — jednak z pohledu různých procesů probíhajících během produkce textu (zejména plánování — tzv. *translace*, tj. zaznamenávání produkovaného — posuzování), jednak z pohledu různých faktorů, které mohou kompetenci dětí v dané oblasti ovlivňovat, jako je např. rychlost psaní, verbální fluence a flexibilita či kapacita pracovní paměti.

Práce patří k výsledkům autorova dlouhodobého zájmu o souvislé komunikáty u dětí mladšího školního věku, jejichž výzkumu se věnuje systematicky z různých perspektiv. Připomeňme např. jeho analýzu psaných narativů u dětí ve věku 9–10 let (Harčaríková — Klimovič, 2011), v níž autor mj. stanovil některé typické rysy narativní produkce dětí dané věkové skupiny, nebo výzkum toho, jak se u dětí konstituuje pojem vyprávění (Klimovič, 2014). Autor své práce vždy orientuje také k možným aplikacím ve výuce, k otázkám rozvíjení komunikační kompetence dětí v oblasti produkce psaných textů či tvořivosti (např. Klimovič, 2010). V českém prostředí je znám také jako autor či spoluautor několika kapitol *Integrované didaktiky slovenského jazyka a literatury pre primárne vzdelávanie* (Liptáková et al., 2011).

Monografie *Detský pisateľ v procese tvorby textu* v úvodních částech uchopuje produkci psaného textu jako proces, a to proces spojený mj. s tvořivostí a s řešením problémů. Shrnuje také dosavadní slovenskou a českou tradici výzkumů, které souvisejí s otázkou tvoření textu (mj. teorie F. Mika, J. Dolníka a E. Bajzíkovej), a také vývoj pojetí produkce textu v tradici české a slovenské didaktiky jazyka a slohu za posledních přibližně 50 let (pro zájemce o didaktiku a vývoj tohoto oboru je zajímavé mj. autorovo přehledné shrnutí toho, jak různě autoři vymezují jednotlivé fáze či procesy tvorby textu; např. s. 22). Poté jsou podrobně představeny a zhodnoceny tři patrně nejcitovanější modely produkce psaných textů, které uvažují o kognitivních procesech provázaných s produkcí tohoto typu komunikátů: kognitivní procesuální teorie psaní L. Flowerové a J. Hayese z 80. let 20. století, model C. Bereitera a M. Scardamaliové diskutující tzv. psaní jako vyjadřování znalostí proti psaní jako transformování znalostí z téhož období a Kelloggův model z 90. let 20. stol., zabývající se vlivy pozornosti a pracovní paměti. Podstatnou součástí teoretického pozadí knihy je i shrnutí dosavadních domácích a zahraničních výzkumů procesů psaní u dětí v dané věkové skupině, které mj. ukazuje, že v této oblasti stále zůstává řada témat, o nichž toho zatím víme málo.

Teoretické části monografie M. Klimoviče také upozorňují na některá zajímavá témata, která jsou relevantní pro výuku dětí. Např. vícero zdrojů naznačuje, že pro

děti nižšího věku může být psaní náročnější mj. proto, že si při psaní obtížně vytvářejí představu adresáta, tj. toho, komu je text určen, a je pro ně náročné brát na „nepřítomného“ adresáta ohled (s. 11, 36 aj.). Některé výzkumy také ukazují, že na kvalitu psaného textu produkovaného dítětem má pozitivní vliv mj. kvalita čtenářských kompetencí (např. s. 62), psaní rukou (oproti klávesnici; s. 72) či automatizace některých procesů, např. rychlosti psaní (touto otázkou se zabývá i vlastní autorův výzkum; viz dále). Zajímavé jsou rovněž poznatky o tom, že mladší děti své texty po napsání málokdy upravují, popř. že provedené úpravy či pokyny k revidování textu typicky nevedou ke zvýšení kvality výsledku (srov. např. s. 61).

Vlastní autorův výzkum je orientován na výzkumné otázky související s povahou jednotlivých procesů a strategií provázaných s produkcí textu (plánování, translace, posuzování), na schopnost dětí tyto procesy reflektovat (metakognice, uvědomování si myšlenkových operací prováděných při psaní), na souvislost vybraných faktorů zmiňovaných odbornou literaturou (zejm. kapacita pracovní paměti, rychlost psaní rukou, verbální fluence, resp. pohotovost ve vybavování slov) a na schopnost produkovat souvislý text. Základním „žánrem“, na něž se výzkum zaměřil, bylo vyprávění. Zkoumána byla skupina 23 dětí z jedné třídy čtvrtého ročníku základní školy, jejichž průměrný věk byl 9;8 (nejmladší dítě mělo 9;1, nejstarší 11;0; vzorek mimoděk ilustruje, že v jedné třídě základní školy se mohou sejít děti, mezi nimiž jsou značné věkové rozdíly).

Design autorova výzkumu je značně komplexní. Zahrnuje jak testování vybraných jevů u dětí (kapacita pracovní paměti, verbální fluence, rychlost psaní; pro některé z těchto jevů autor musel vytvořit vlastní nástroje, neboť testy standardizované na slovenskou populaci nebyly k dispozici — pro případné návazné výzkumy by bylo užitečné, kdyby v textu byly použité nástroje a postup jejich vyvinutí podrobněji popsány), tak účast dětí ve dvou úlohách zaměřených na produkci narativ (psaní podle obrázku a řízená produkce vyprávění podle série obrázků, jejíž součástí byly i přípravné otázky, které měly vést děti k fázi plánování před vlastní translací, a také fáze, kdy děti měly odlišnou barvou inkoustu provést závěrečné úpravy textu) a v dotazníkovém šetření zkoumajícím uvědomování si procesů před psaním, během psaní a po něm. Průběh výzkumu je dobře popsán, v textu však chybějí informace o komunikaci s rodiči a o jejich souhlasu s účastí dětí ve výzkumu. Autor si je také vědom limitů, které jeho výzkum má — je třeba s autorem souhlasit, že podobně založené výzkumy, mají-li být opravdu komplexní a dostatečně reprezentativní, jsou rozhodně úkolem pro interdisciplinární týmy výzkumníků.

K nejzajímavějším výsledkům studie patří např. zjištění o fázích plánování a posuzování u dětí dané věkové skupiny, které se zvolenými metodami podařilo získat. Fáze plánování u dětí daného věku opravdu velmi často chybí, spontánně jí patrně mnoho času a úsilí nevěnují. Porovnání odpovědí na přípravné otázky a výsledných textů také naznačuje, že vhodné otázky (směřované k jednotlivým základním stavebním prvkům makrostruktury vyprávění) mohou vést ke zvýšení kvality produkovaných textů, zejména podpořit dodržení požadovaného žánru, u některých dětí mají ovšem naopak spíše negativní efekt. V daném vzorku šlo především o děti s nižší kapacitou pracovní paměti, popř. nižší verbální fluencí, pro něž patrně bylo soustředění se na dva úkoly — odpovědi na přípravné otázky a napsání textu — příliš náročné

(např. s. 131). Také u dětí s vysokou verbální fluencí mohlo dojít při využití přípravných otázek ke snížení kvality výsledného textu (např. s. 133). Ukazuje se rovněž (např. s. 130), že z předběžného plánování děti nejčastěji využily základní rámec děje a postavy, méně často prostředí a zápletku a téměř vůbec rozuzlení (to patrně vzniká až v průběhu psaní/translace). Pokud jde o posuzování textu, dotazníky reflektující metakognitivní aktivity dětí a porovnání barevně provedených finálních úprav s předchozími verzemi textů potvrdily, že ani fáze posuzování není u dětí daného věku spontánně příliš častá, děti neopravují příliš mnoho, jejich opravy se soustřeďují spíše na opravy pravopisné či formální a provedené opravy nemusí vždy být ku prospěchu výsledku (viz např. s. 119–121). U zkoumaných faktorů, které mohou mít vliv na produkovaný text, se zdá (navzdory omezeným možnostem skutečně detailního zhodnocení některých z nich), že kvalita výsledného textu souvisí především s úrovní verbální fluence, kognitivní flexibility dětí a s úrovní automatizace procesů, jako je rychlost psaní (např. s. 133).

Kniha Martina Klimoviče přináší řadu zajímavých zjištění o produkci psaných vyprávění u dětí v mladším školním věku a naznačuje tendence, které by bylo vhodné otestovat na větším vzorku dětí. Autorem zvolený úhel pohledu na danou problematiku je zatím v českém a slovenském kontextu opomíjený a může být inspirací jak pro další výzkumy v dané oblasti a ve vývoji nových výzkumných nástrojů, tak pro různé aplikace ve vyučování. Text nepřímou podněcuje i ke zkoumání dalších témat, která stávající práce obsáhnout nemohla, jako je např. vztah čtenářských kompetencí dětí (ale třeba také vliv „čtenářské kultury“ rodiny dítěte) a kvality jejich písemné produkce. Monografie Martina Klimoviče jistě zaujme nejen odborníky, kteří se zabývají osvojováním jazyka, gramotností, didaktikou či psycholingvistikou.

LITERATURA:

HARČÁŘIKOVÁ, Petra — KLIMOVIČ, Martin (2011): *Naratíva v detskej reči*. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

LIPTÁKOVÁ, Ludmila et al. (2011): *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie*. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

KLIMOVIČ, Martin (2010): *Tvorivé písanie v mladšom školskom veku* [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.

Cit. 10. 11. 2017. Dostupné z WWW: <<http://www.pulib.sk/elpub2/PF/Klimovic1/index.html>>.

KLIMOVIČ, Martin (2014): „Príbeh je dačo také ako rozprávka abo tak“ alebo Čo vedia 8-ročné deti o textovom modeli narácie. In: Jana Kesselová — Mária Imrichová — Martin Ološtiak (eds.), *Registre jazyka a jazykovedy (II): Na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 35–41.